

SÜRƏYYA AĞAOĞLU

BİR ÖMÜR BELƏ KEÇDİ

SƏSSİZ GƏMİNİ
GÖZLƏRKƏN

QANUN NƏŞRİYYATI

Türkiyənin ilk qadın vəkili, beynəlxalq qadın hərəkatının görkəmli nümayəndələrindən biri kimi tanınan soydaşımız Sürəyya Ağaoğlunun (Şuşa, 1903 – İstanbul, 1989) xatirələrində müəllifin maraqlı həyat tarixçəsi, mənsub olduğu Ağaoğlu ailəsinin Türkiyə qarşısındakı xidmətləri, habelə qadın azadlığı baxımından qardaş ölkənin XX yüzillikdə keçdiyi böyük inkişaf yolu haqqında söz açılır. Kitabda Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu Mustafa Kamal Atatürk və onun Ağaoğlu ailəsi ilə yaxın münasibətləri barəsindəki epizodlar xüsusi maraq doğurur. Xatirələr qardaş Türkiyənin 100 ildə keçdiyi inkişaf yolunu əsas hadisələri və şəxsiyyətləri ilə izləmək baxımından da maraq doğurur.

Sevimli ailəmə

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Vilayət Quliyev. Bir ömrün tarixə işıq salan səhifələri.....8

Bir ömür belə keçdi

Başlarkən.....	22
Ailəm və təhsil illərim	23
Peşə həyatım və sosial fəaliyyətim	58
27 may və sonrası.....	178
Səməd Ağaoğlunun Anayasanı pozmaq ittihamı ilə bağlı müdafiə nitqindən parçalar	196
Mənim müdafiə nitqimdən parçalar.....	201
Bitirərkən	235

Səssiz gəmini gözlərkən

Giriş.....	238
Xatirələrin davamı	242
Hüquq.....	304
Partiyaçılıq.....	309
Əndərun.....	312
Nigar Axundova. Zəruri sözardı	314

BİR ÖMRÜN TARİXƏ İŞIQ SALAN SƏHİFƏLƏRİ

Nəhayət, otuz iki ildən sonra soydaşımız, Türkiyənin və türk dünyasının ilk qadın vəkili, qadın haqları uğrunda yorulmaz mübariz Sürəyya Ağaoğlunun (1903–1989) “Bir ömür böyle geçti. Sessiz gemini beklerken” adlı xatirələr kitabının Azərbaycan türkcəsinə uyğunlaşdırılması işini başa vurduğum. Yəqin, bu sözləri oxuyan hər kəs təəccüblənəcək ki, həcmcə çox da böyük olmayan bir kitabın hamımıza doğma və anlaşılıq olan Anadolu türkcəsindən çevrilməsi üçün, doğrudanmı, onilliklərlə sürən belə uzun zamana ehtiyac vardı?

Bu hadisənin öz tarixçəsi var.

1988-ci ildə o zaman Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Memarlıq və İncəsənət İnstitutunda çalışan Nigar xanım Axundova hələ çoxlarımıza əlçatmaz görünən İstanbuldan qayıtmışdı. Özü ilə bir xeyli maraqlı kitablar, o cümlədən haqqında heç nə eşitmədiyimiz Sürəyya Ağaoğlunun memuarlarını gətirmişdi. İşin maraqlı tərəfi isə Ağaoğlu ailəsi ilə yaxın qohumluq əlaqələri üzərindən sirr pərdəsini götürməsi olmuşdu.

Həmin dövrdə “Ağaoğlu – Ağayev” soyadı artıq Azərbaycanın akademik mühitinə yad deyildi. Görkəmli ədəbiyyatşünas alim Əziz Mirəhmədovun 1984-cü ildə çap olunan “Əhməd bəy Ağayev” məqaləsi bəzi ideoloji ştamp-lara baxmayaraq, elmi-tarixi yanaşma nöqtəyi-nəzərindən ilk təşəbbüs kimi dəyərli idi. Polyak əsilli amerikan alimi T.Sventixovskinin “Rusiya Azərbaycanı 1905–1920. İs-

lam icmasında milli eyniyyətin formalaşması”¹ kitabında Əhməd bəyin XX əsrin əvvəllərində Azərbaycandakı ictimai-siyasi fəaliyyəti haqda deyilənlər böyük maraq doğurmuşdu. Əslində, Ə.Ağaoğlu irsinə və şəxsiyyətinə marağım da bu iki əsərdən başlamışdı. Akademik Kamal Talıbzadənin çapa hazırladığı “Azərbaycan ədəbi tənqidinin antologiyası” məcmuəsi üçün Ə.Ağayevin “Kaspi” qəzetində dərc edilmiş bir neçə ədəbi-tənqidi məqaləsini dilimizə çevirmişdim. Lakin müəyyən məlumatlara rəğmən Sürəyya Ağaoğlu və bütünlükdə bu ailənin son 70–80 ildə Türkiyənin ədəbi-mədəni və ictimai-siyasi həyatında oynadığı mühüm rol haqda bildiklərim o qədər də çox deyildi.

Bu mənada Nigar xanımın Türkiyədən gətirdiyi və böyük lütfkarlıq göstərərək oxumaq üçün mənə verdiyi “Bir ömür böyle geçti” kitabı ilk tanışlıqdan nəzərimdə kiçik bir Ağaoğlu ensiklopediyasına çevrildi. Az sonra kitabdan bəzi hissələri dilimizə uyğunlaşdırıb AMEA-nın o dövrdə yetərincə oxunaqlı sayılan “Elm” qəzetində dərc etdirdim.

Sürəyya xanımın xatirələrinin “Ailəm və təhsil illərim”, “Peşə həyatım və sosial fəaliyyətim” fəsillərini isə müvafiq müqəddimə, izah və şərhələrlə birlikdə 1997-ci ildə çapdan çıxan “Ağaoğlular” adlı kitabıma daxil etmişdim. Kitabda sırf elmi araşdırmalarla bir sırada Əhməd bəyin, oğlu Səməd Ağaoğlunun və qızı Sürəyya Ağaoğlunun əsərlərindən nümunələr yer almışdı.

Aradan keçən illər ərzində ata və oğul Ağaoğlularla bağlı (tədqiqat, təhlil və əsərlərindən nümunələr) səkkiz kitab, onlarla məqalə hazırlayıb çap etdirsəm də, nədənsə (bəlkə də sırf hüquq sahəsində çalışdığına görə!) Sürəyya

¹ Tadeuszy Swietochowski. Russian Azerbaijan, 1905–1920: The Shaping of a National Identity in a Muslim Community. Kembriqhe University Press, 1985

xanımın şəxsiyyəti və yaradıcılığı diqqətimi o qədər də cəlb etməmişdi.

Bir neçə ay əvvəl Ağaoğlu ailəsinin qohumu, Rusiyadakı Azərbaycan Səfirliyinin Mədəniyyət məsələləri üzrə attaşesi, uzun illərdən bəri tanıdığım Nigar xanım Axundova zəng vurub “Bir ömür belə keçdi” kitabını Azərbaycan türkcəsi ilə nəşr etdirmək niyyətində olduğunu bildirdi.

Nigar xanım görkəmli dövlət xadimi, 1959–1969-cu illərdə Azərbaycana rəhbərlik etmiş Vəli Axundovun qızı, ana tərəfdən isə Əhməd Ağaoğlunun böyük qardaşı Hüseyn bəy Ağayevin (1868–1937) nəvəsidir. Sürəyya xanımın tarixi vətəninə tanıtılmasında, Bakıya ilk (həm də son!) səfərinin təşkilində, qohumlarla görüşdürülməsində Nigar Axundovanın zəhməti az olmayıb.

Babası Hüseyn bəy qardaşından fərqli olaraq ictimai-siyasi proseslərə o qədər də maraq göstərməmişdi. Bolşeviklərin elan etdikləri qısamüddətli “yeni iqtisadi siyasət” dövründə bacarıqlı və təşəbbüskar iş adamı olduğunu ortaya qoymuşdu. Bakıda öz “hoteli” – karvansarası vardı. Minlərlə soydaşı kimi Hüseyn bəy də çox güman, “böyük terrordan” xilas ola bilməmişdi. 1920-ci illərin ortalarında ÇK tərəfindən “şübhəli əlaqələrinə” görə tutulub bir müddət həbsdə saxlanması da bunu söyləməyə əsas verir.

Nigar xanım vaxtı ilə əsərdən bəzi hissələrini Azərbaycan türkcəsinə uyğunlaşdırmağımdan xəbərdar olduğu üçün “tərcümənin” vəziyyəti ilə maraqlandı. Nəslin gənc nümayəndəsinin – qızı Saranın Sürəyya Ağaoğlunun xatirələrini çap etdirməkdə ısrarlı olduğunu dedi. Görünür, qəfil zəng özünəməxsus stimula çevrildi və otuz iki il əvvəl başladığım işi sona çatdırmağa həvəs yaratdı. Xatirələrin